

Entrevista a Miquel Batllori

Conèixer els Borja

El pare Miquel Batllori és una de les persones que coneixen millor la història de la dinastia papal dels Borja i les seves interioritats. Joan F. Mira conversa amb ell per desvetllar-nos una mica més la transcendència d'aquesta família al llarg del segle XV.

El desconeixement que els valencians –i els catalans en general– tenim de la família Borja és un fenomen realment singular. Els Borja són, com a família i com a nom, la nostra aportació a la nòmina dels grans noms de la història europea, i tanmateix són pràcticament absents en la llista de les “glòries” que el seu propi país pensa que ha donat al món. Alfons de Borja i Roderic de Borja (Calixt III i Alexandre VI), Cèsar Borja i Lucrècia Borja, són noms que han produït centenars de llibres, centre d'una llegenda que dura ja més de cinc segles, personatges d'infinites novel·les, biografies, pel·lícules, teatre i òpera,... però que al nostre país els continuem mirant com una cosa exòtica i una mica remota. Molt sovint pensem en el segle XV com el nostre “gran segle” local, i oblidem que aquell mateix segle hi ha una família valenciana en el centre mateix de la vida eclesiàstica i política de Roma, que és al seu torn el centre de la vida italiana, del renaixement, i dels grans canvis en la història d'Europa.

De tot això, i de moltes coses més referides a la història de l'Església i a la història de la cultura i, sobretot a la prodigiosa història de la família Borja, el P. Miquel Batllori en sap més que ningú que jo conega. Jo volia parlar amb ell precisament sobre història de la cultura i de l'Església en relació amb els Borja, però acabem parlant de la família. Resulta molt més fascinant, per a mi mateix i segur que també per als lectors.

—Comencem a parlar per ordre cronològic, dels orígens de la família. Els Borja són una família molt característica.

D'origen aragonès, no foren, però, dels nobles que van rebre terres a fur

d'Aragó al temps de la conquesta. El cognom Borja apareix ja escampat per tot el regne de València al final del segle XIII. El que no podem saber és si els Borja de la família que ens interessa són un llinatge procedent immediatament de la vila de Borja d'Aragó, o d'alguna família del mateix cognom i origen de les moltes ja establertes per tota la vall de l'Ebre.

—*¿I quin tipus de família són els Borja de Xàtiva, d'on procedien els nostres personatges?*

—Hi ha un moment en què, de les moltes branques de Borja, es destaca

una família que va alternant la seva residència entre Xàtiva i València, però que és una família troncal a part, ja en el segle XIV. Aviat aquesta família té dues branques, una és la que va donar pas a Alfons de Borja (després Calixt III), i una altra, que és la branca d'on va sortir Roderic de Borja, el segon papa de la família.

—*¿Però la germana d'Alfons es va casar amb un altre Borja, no? Amb un cosí...*

—Són parents, però no sabem si eren cosins germans o cosins segons... El fet és que són una família d'origen

aragonès, establerts a València però no a fur d'Aragó, i això és molt important, perquè els senyors feudals aragonesos del regne de València van prendre part en les lluites de la Unió contra el poder reial de Pere el Cerimoniós. En canvi, aquests Borja van ser sempre cavallers valencians a fur de València, i en la mateixa guerra de la Unió es van posar al costat del rei Pere i en contra de la noblesa aragonesa. És en aquest moment quan comença a ser una família important.

—*¿Les dues branques?*

—Una branca era de noblesa més alta, amb escut partit de Borja i Oms: els Oms eren de la vella noblesa rossellonesa, i al regne de València era una tradició vantar-se de procedir de llinatges del nord de Catalunya. Calixt III, que també era de llinatge de cavallers, no tenia un entroncament tan important com aquesta branca emparentada amb el llinatge d'Oms. En unir-se amb els Borja, els d'Oms vinculen el seu escut per a tota la descendència, cosa que vol dir que representaven molt dins de la noblesa de Catalunya i de València.

—*¿Se sap com arriba aquest vincle d'Oms del Rosselló a la família d'Alexandre VI?*

—No ho podem saber ara, perquè els arxius de Xàtiva van ser cremats al temps de Felip V, i no queda prou documentació. Però Viciana ja explicava que una de les famílies més nobles de Xàtiva eren els Oms-Fenollet. Els Fenollet van enllaçar amb els Castre i Pinós, que venien d'una branca il·legítima de Jaume I. I sabem també que una avantpassada de Roderic de Borja era una "Fenolleta".

—*¿L'altra branca, la d'Alfons de Borja, estava establerta a Canals?*

—Això s'ha cregut, però crec que és una falsa interpretació. La Torre de Canals és una propietat que va comprar Jofré de Borja i Escrivà, pare de Roderic. Però Alfons va nàixer a Xàtiva, d'una família de cavallers hisendats. El seu pare havia rebut del rei Martí l'encàrrec de custodiar les rutes entre València i Castella, en temps de les lluites baronals, tan freqüents al regne de València al final del XIV i al començament del XV. Ara, l'enllaç següent més important va ser el de Galceran de Borja —nebot de Calixt III i cosí d'Alexandre VI—, que es va casar amb una Montcada, de l'alta noblesa, amb feus a Catalunya i a València.

Llavors aquest Galceran de Borja, que era cavaller a fur de València, però no noble amb títol, podia negociar amb els diners de tota la família, inclosos els del seu sogre Ot de Moncada, cap de la família, i els del germà d'aquest que era bisbe de Tortosa. Galceran va arribar a ser un personatge important, i la prova és que va donar 80.000 sous de dot a la seua filla, quan el dot normal d'una filla de cavaller era de 20.000 sous.

—*Em sembla que al temps de Compromís de Casp van estar al costat dels Trastàmara...*

—Un dels qui més força van fer per cantar Aragó a favor de Ferran d'Antequera va ser el bisbe d'Osca, i després de Lleida, que més endavant seria cardenal, Domingo Ram. Una branca d'aquesta família Ram es va extingir dins de la família Escrivà. Ara, la mare d'Alexandre VI era una Escrivà i Pròixita, descendent de Joan de Pròixida, però primàriament dels Escrivà que havien rebut el vincle de Ram. D'aquest entroncament amb la família Ram ve la protecció especial dels Trastàmara, i sobretot de la reina Maria, a la família Borja. Per exemple, Jofré de Borja, el pare d'Alexandre VI, va matar el síndic d'Ontinyent i va fugir a Castella, fou jutjat i condemnat a mort, però poc més endavant la reina Maria considerà írrit el procés. És a dir que la reina Maria era molt piadosa, però no tan justiciera quan es tractava d'afavorir una família que havia

ajudat els Trastàmara a pujar al tron d'Aragó i de València.

—*Això explicaria també la ràpida ascensió d'Alfons de Borja, per la protecció reial.*

—En part sí, encara que ell era de l'altra branca de la família. Però Alfons de Borja era sobretot un gran jurista, amb una remarcable formació. Els dos juristes de capçalera d'Alfons el Magnànim a Nàpols eren dos valencians, Alfons de Borja per al dret canònic, i per al dret civil Pere Belluga. De tota manera, la família Borja comença a ser realment important, en el context hispànic i europeu, des del moment que Alfons va ser elegit papa. Abans, Alfons de Borja, contra tot el que s'ha dit, tenia una gran amistat amb Alfons el Magnànim, però aquesta amistat anava unida amb un gran sentit de justícia.

—*¿Per això van tenir problemes a Nàpols?*

—Ell s'oposava a la successió d'Alfons el Magnànim pel seu fill natural, Ferran. Abans es pensava que aquest fill era de Lucrezia d'Agnano, una de les amigues del rei Alfons a Nàpols, però ara sabem que era fill d'una dama valenciana o catalana, casada amb un tal Revertit. Aquell fill adulterí esdevingué el rei Ferran I de Nàpols, malgrat l'oposició de Calixt III.

—*Del papa també es parlava...*

—Sí. Al mateix Calixt III, ja en el seu

temps, se li van atribuir diferents fills. Se sospitava que Pere-Lluís de Borja, capità general de l'Església, era fill seu, encara que sempre figurava com a nebot. Algun historiador ha afirmat que el cardenal Francesc de Borja, tresorer d'Alexandre VI, era també fill de Calixt III. Però tot això no consta documentalment: no tenim cap document de legitimació de Pere-Lluís ni de Francesc.

Resten aquestes ombres, doncs, encara que Alfons de Borja (abans de ser Calixt III), quan va arribar a Roma com a ambaixador d'Alfons el Magnànim, tenia fama d'home de costums morigerats.

—*En tot cas, va col·locar molt bé els nebots.*

—El nepotisme és la gran característica, o defecte, de la família. Va protegir moltíssim tota la família Borja, i també els altres nebots, els Milà, o Milà de Borja. En el camp militar, va nomenar Pere-Lluís de Borja capità general dels exèrcits de l'Església, com ja ho he dit, i en el camp eclesiàstic va fer venir a Roma el seu nebot Roderic (futur Alexandre VI), que abans havia enviat a Bolonya a estudiar dret canònic.

—*A Bolonya és on va fer el doctorat...*

—Sí. I on va aprendre italià, perquè en els seus escrits en italià es veuen matisos del dialecte de l'Emília. I després Calixt III el va nomenar cardenal, al mateix temps que un altre nebot, el cardenal Del Milà i Borja. Aquests Del Milà eren d'una família noble valenciana que després, quan van entroncar amb la família reial, es van convertir en Milà d'Aragó castellanitzats en Milán de Aragón més endavant.

—*¿Aquests són els que enllacen amb els Llançol, o Llançol de Romaní, els que van donar els Borja-Llançol?*

—No exactament. Un Llançol es casa amb una Borja i els fills canvien el nom i es fan titular, primer, Borja *olim* (és a dir, 'abans') Llançol, i després només Borja. Els dos arquebisbes de València nomenats pel seu oncle Alexandre VI, Joan i Pere-Lluís de Borja, són d'aquesta branca dels Borja-Llançol, que es firmaven simplement: de Borja.

—*¿S'és complicat.*

—Tornant a Roderic, en ser cardenal va tenir grans càrrecs, entre ells el més important el de vice-canceller de l'Església.

—*I va conservar el càrrec durant els papats successius, amb la influència que això representa.*

—Com a vice-canceller, tenia la res-

ponsabilitat de la firma de certs documents polítics, eclesiàstics i civils, si bé no sempre de la tramitació i redacció.

—És sorprenent que conserve el càrrec durant prop de trenta anys, sota cinc papes.

—Era tradició no canviar el titular del càrrec. I a més, la seva influència real depenia de la determinació de cada papa. D'aquests papes, el més contrari a Roderic de Borja, precisament per la seva vida privada, era Pius II, que tanmateix li va conservar el títol de vice-canceller. En tot cas, el més important del càrrec era que permetia tenir molta informació, i per tant influència. Però una cosa era la coneixença directa de la política pontifícia, i una altra la seva participació directa en ella un cop mort Calixt III.

—A la mort de Calixt III, a l'ombra del papa havien acudit ja a Roma una bona colla de valencians. Hi ha qui diu que més tres-cents, entre els càrrecs importants, els parents, cortesans i servidors. I quan mor el papa hi ha una persecució contra aquesta gent...

—Una reacció, sí.

—Una cacera de catalans.

—Amb aquest nom eren coneguts els valencians i els catalans, i fins i tot els aragonesos i tots els súbdits hispànics del rei d'Aragó.

—El que sobta és que, mentrestant, Roderic de Borja no sembla afectat per la persecució, i continua tan tranquil amb el seu càrrec i tot.

—Mentre el seu germà, que havia tingut molts enemics com a capità general de l'Església, hagué de fugir, i va morir a Civitavecchia, abans de poder embarcar-se cap a València.

—A Roderic, però, també li van assaltar el palau.

—Sí, però a ell personalment no li va passar res. I tingui en compte que no és un cas únic, que a la mort d'un papa fossin assaltats els palaus dels cardenals protegits seus. Va ser molt més greu, per exemple, l'assalt al mateix palau pontifici a la mort d'Adrià VI, i la reacció contra tots els flamencs i germànics que l'havien acompanyat. I això, ben entrat el segle XVI. No va ser, doncs, cap cosa especial contra els Borja.

(Per cert, des del començament del segle XV fins a Joan Pau II, només hi ha hagut tres papes no italians: els dos Borja, i Adrià VI, un holandès que va ser bisbe de Tortosa, i enviat especial de Carles V a la València de les Germanies.)

—Aquella persecució contra els "catalans", va ser una cosa només popular, o instigada per les gran famílies romanes que els odiaven?

—Era gent del poble, però probablement instigada pels qui havien quedat fora del poder per culpa d'aquesta família Borja. Tinguem en compte que Alexandre VI, qualsevol que fos la seva vida privada, va tenir una gran acceptació popular. Hi ha una carta d'un castellà, a un altre castellà que després va ser el bisbe Acuna de les *Comunidades*, en la qual conta el gran triomf d'Alexandre VI quan va anar a prendre possessió del Laterà. El poble l'esperava a les portes i li presentaven les criatures perquè el veies-

sin, i ell anava a cavall i els saludava amb gran cortesia. De manera que quan fou elegit papa tenia una gran simpatia per part del poble. Això podria ser degut, o bé a la seva llarga relació amb el poble romà, o bé al fet que hi havia una altra vegada el perill imminent dels turcs, i la gent suposava que Alexandre VI, amb el

coneixement que tenia de la política i amb el recolzament suposat de Ferran el Catòlic...

—Només suposat.

—Seria l'home que defensaria Roma.

—Ja hi havia hagut el precedent de Calixt III, que intentà organitzar una expedició o

croada contra els turcs.

—Els historiadors estrangers, que sempre tenen una imatge cromàtica (un *chromo*) de les coses espanyoles, s'imaginen que els dos papes, com que eren espanyols, tenien la reconquesta en la sang, més que en la pensa, sense recordar que la reconquesta, a la Corona d'Aragó, va acabar el 1266. Tot això dels Borja com a cavallers croats espanyols són tòpics que s'haurien d'arraconar ja definitivament.

—*Susanne Schüller Piroli, l'autora de Los papas Borgia que s'ha traduït i editat ara a València, encara els manté.*

—Sí, ella manté tots els tòpics. Aquesta senyora, com la major part dels historiadors estrangers no sap que la nostra reconquesta s'acaba quan Jaume I, deu anys abans de morir, deixa a Castella el regne de Múrcia, poblat per catalans.

—*Per no saber, no sap ni quina llengua parlaven els Borja. Diu que és "una curiosa barreja de llatí, italià i espanyol".*

—Sí, sí. A mi em van consultar per telèfon, des de València, quan volien traduir aquest llibre, i jo els ho vaig desaconsellar. És molt fluix, i l'autora no coneix prou bé la història de València i de tota la Corona d'Aragó.

—*Tornem a Alexandre VI: ¿la seua elecció va ser un compromís, o el van elegir pels favors que va prometre als cardenals?*

—L'elecció d'Alexandre VI es deu al fet que s'havia acabat l'equilibri italià obtingut amb la pau de Lodi, quan es va

RAPA GIL

“El nepotisme és la gran característica, o defecte, de la família Borja.”

formar un eix que enllaçava políticament el ducat de Milà, la república de Florència i el regne de Nàpols, un eix de nord a sud —més exactament de nord-oest a sud-est— que donava una certa estabilitat a Itàlia. Ara, des del moment que Ludovico il Moro es proclama duc de Milà en lloc de Galeazzo Sforza, casat amb una filla de la casa d'Aragó de Nàpols, aquest eix Milà-Nàpols es trenca. La posició de Nàpols respecte al cardenal Roderic de Borja era molt vacil·lant, més aviat hi havia una prevenció en contra. Llavors, per provar la força política milanesa, el cardenal Ascanio Sforza, germà de Ludovico il Moro, promou la candidatura de Borja.

—¿Però va comprar els cardenals o no?

—Alexandre VI va tenir una elecció quasi segurament simoníaca. Ell, en ser elegit papa, havia de renunciar tots els béns eclesiàstics que tenia —excepte la seu de València que de moment se la va reservar—. De manera que havia de deixar una gran quantitat de sinecures i de beneficis, i per tant podia fer moltes promeses més o menys simoníacues. Però tinguem en compte que, en aquella data, la simonia no invalidava l'elecció pontificia.

—Vol dir que havia acumulat un capital considerable mentre era cardenal.

—Es conta que tenia una renda de 80.000 ducats anuals, una quantitat extraordinària: ell mateix declarava al seu fill que les despeses de tota la família pontificia no arribaven a deu mil ducats. Era, doncs, extraordinàriament ric, i amb els seus diners podia comprar a Ferran II d'Aragó el ducat de Gandia per al seu fill Pere-Lluís, i tenir al seu servei tota la gent que volgués. De tota manera va influir molt el fet que se suposava que Roderic estava en relativament bones relacions amb els Reis Catòlics, i sobretot el pes d'Ascanio Sforza.

—I els venecians també el voten.

—El van votar tots.

—Fins els Della Rovere, que després l'odiaven.

—Sí sí, tots,

—Sense oposició de les grans famílies

de la noblesa romana, els Colonna, Orsini, Farnese, que tan sovint s'alternaven en el papat.

—Els Farnese no eren llavors d'aquestes grans famílies: van se enaltits perquè l'última amistançada de Roderic de Borja havia estat Giulia Farnese, "La bella Giulia", i, un cop elegit papa, va nomenar cardenal el seu germà Alessandro Farnese. Hi ha una carta molt interessant d'Alessandro Farnese, ja papa Pau III, a la duquesa de Gandia, la segona muller del duc Joan de Borja i Enríquez, en la qual reconeix que tot l'enaltiment de la seva família és degut a Alexandre VI.

—En tot cas, ¿aquelles grans famílies romanes no tenien cap suspicàcia contra un papa foraster, que representava l'oposició als grans dominis feudals de l'Estat Pontifici?

—Sí. I Alexandre VI va ser en realitat un pontífex i un príncep del renaixement: això ja ho vaig insinuar fa temps, i ara ho he tornat a elaborar per al congrés de Stuttgart sobre els Borja. [Vegeu

EL TEMPS núms. 417 i 418].

—¿Se'l pot considerar, doncs, en tant que cap de l'Estat Pontifici, com un dels primers prínceps moderns, que intenta superar el domini feudal?

—Hi havia hagut l'intent de superar la feudalitat romana des del retorn dels papes d'Avinyó. Des del retorn a Roma, seguint la política del cardenal Carrillo de Albornoz, els papes procuren sempre mantenir en cada ciutat la *rocca* o castell fortificat en les seves mans, per controlar els senyors. Alexandre VI va continuar aquesta política de control militar.

—Quant a la política internacional, la seua posició va ser molt alternant: una vegada estava a favor de Ferran el Catòlic, unes altres al costat dels Anjou i de França...

—Més que alternant, va ser una actitud molt tàctica. Com que en gran part devia el pontificat a Ascanio Sforza de Milà, forçosament l'havien de mirar malament des de Nàpols. I Ferran el Catòlic es considerava el cap suprem de tota la casa d'Aragó, amb gran desig d'incorporar-se el regne de Nàpols.

Així, els Reis Catòlics tenien poca simpatia a Alexandre VI. En part per les tensions polítiques, i en part pel disgust que mostrava la reina Isabel per la seva vida dissipada, van trigar molt de temps a enviar-li un ambaixador a retre-li homenatge com a papa. Només li'n van en-

"Alexandre VI, qualsevol que fos la seva vida privada, va tenir una gran acceptació popular."

viar un quan Colom va tornar del primer viatge amb la notícia dels descobriments: davant de l'existència de molts documents i butlles pontifícies a favor dels reis portuguesos, Ferran el Catòlic, en nom de Castella, envia López de Haro com a ambaixador extraordinari i com a agent que negociés alhora la concessió de les Butlles Alexandrines.

—*¡La partició del món!*

—Bé, una cosa són aquestes butlles com a document pontifici, i una altra el valor real que poguessin tenir. La tradició dels cronistes castellans, fins a Fernando de Herrera, en temps ja de Felip III, minimitza el valor d'aquestes butlles: per a ells el que compta és el fet de la descoberta i de la conquesta efectiva. En realitat, encara que la Corona espanyola presentarà molt sovint aquestes com argument a favor seu, els altres prínceps no en fan gaire cas: el rei de França va intentar diverses vegades la colonització americana, fins que es va establir al Canadà.

—*Tornant a la política italiana: ¿per què Alexandre VI s'oposa de tal manera a les pretensions de Ferran el Catòlic a Nàpols que arriba a facilitar el pas de l'exèrcit de Carles d'Anjou?*

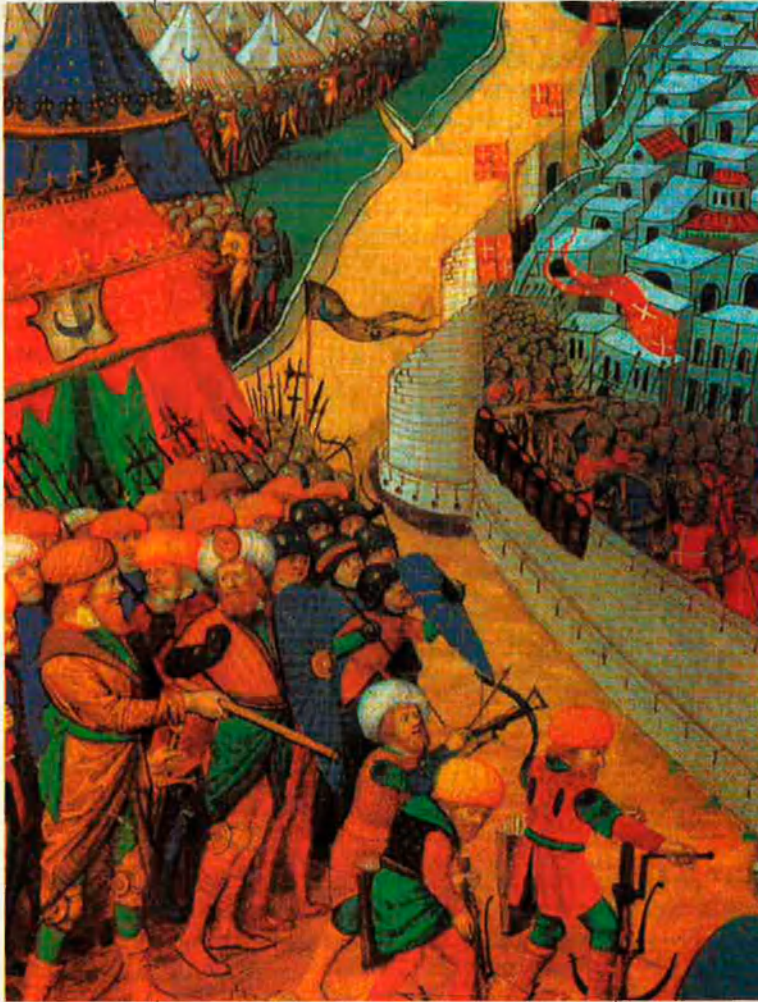
—El pas de Carles d'Anjou, el va permetre a contracor. Quan el rei francès arribà a Roma, el papa es va refugiar a Castel Sant'Angelo —i gràcies a això es conserva tanta documentació en català, perquè se la va endur allà—. Pensi que el rei de França anava a conquerir un regne que era feu pontifici, i ell simplement va tolerar la presència francesa.

El papa, per tant, actua com a bon polític, buscant l'amistat de qui li convé. Tingui en compte que els tres polítics contemporanis que més admira Maquiavel són Ferran el Catòlic, Alexandre VI i Cèsar Borja.

—*Cèsar es una peça clau, també.*

—Quan, després de la conquesta de Granada i del descobriment d'Amèrica, els Reis Catòlics esdevenen més poder-

sos, el principal motiu d'enemistat d'Alexandre VI és que no havia protegit prou els seus fills, sobretot el predilecte Joan, el segon duc borgià de Gandia. Llavors busca el recolzament de Lluís XII de França en favor del seu fill Cèsar, i per contrarestar la creixent puixança de Ferran II d'Aragó. Per això va recolzar també l'ocupació francesa de Milà, perquè estant Milà en mans d'un amic, Cèsar tenia les mans lliures en la seva lluita contra els senyors italians de l'Emília i la Romanya.

—*Això explica el matrimoni de Cèsar amb Carlota d'Albret.*

—Cèsar estava mig compromès abans amb una altra Carlota, la d'Aragó, filla bastarda del rei Ferran de Nàpols. I el matrimoni amb la d'Albret es va fer pensant que la relació amb el rei de França el podria ajudar en la política d'Alexandre i de Cèsar de sotmetiment a Roma dels senyors feudals dels petits estats de l'Església. En el cas d'Alexandre VI, no es pot separar mai la seva política familiar de la seva política pontificia, italiana i internacional.

—*Vol dir que la seua ambició era ele-*

var al màxim els seus fills...

—Totalment. Però també pensava en els interessos polítics del seu estat i en el bé espiritual de l'Església.

—*¿Va arribar a projectar un estat al centre d'Itàlia per al seu fill Cèsar?*

—El va arribar a fer. Va crear el ducat de Romanya, amb l'ajut del rei de França, i va nomenar duc el seu fill. Però era un ducat vinculat feudalment a la Sant Seu, no pas completament independent. El que van aconseguir amb això,

sobretot, és l'afèbliment definitiu de tots els senyors feudals del centre-nord d'Itàlia. Després d'Alexandre i de Cèsar, costarà poc a Juli II de dominar totalment aquells petits estats autònoms, ressorgits arran de la mort del segon papa Borja.

—*La idea que Cèsar Borja tenia el projecte de crear un principi de Regne d'Itàlia, ¿és realitat o fantasia?*

—Més fantasia que altra cosa. ¡Bo era el papa per no controlar el seu fill! Qui va tenir una visió italiana global és Alfons el Magnànim, que va estar en tractes amb l'últim Visconti per unir Milà a Nàpols, i pensí que Milà controlava el port de Gènova. El mateix Alfons, a l'arc triomfal de Nàpols es proclama "rex hispanus, rex siculus, rex italicus".

—*O siga, que sense la idea de crear un Regne d'Itàlia, la idea d'Alexandre VI és situar els seus fills en ducats propis, i si*

calia, incorporar els existents. I els mateixos matrimonis de la filla Lucrecia també formen part d'una estratègia, no? Com el primer matrimoni amb un Orsini...

—El matrimoni amb Orsino Orsini, que era un desgraciat, va ser una mica per donar un cop baix a la família Colonna.

Més polític fou el matrimoni amb Giovanni Sforza, que era el cap troncal de la família Sforza com a comte de Codignola.

—*Però aquest Sforza el van obligar a casar-se amb la filla del Papa, que ell no volia saber-ne res... I després, el matrimoni dins la família reial de Nàpols...*

—Era la manera de restablir els lligams amb la casa d'Aragó. El marit era Alfons, duc de Bisceglie, fill natural d'Alfons II. Aquell va ser un matrimoni tranquil per a Lucrècia. Després, quan Alfons va ser mort per Miquelet Corella, per ordre de Cèsar Borja, tot canvià.

—*I finalment, el matrimoni a Ferrara és per situar-la en un ducat prestigiós, ja fora d'aquest joc, ¿no?*

—Sí, però també va ser un matrimoni una mica a la manera borgiana, perquè ens consta que ella traïa el marit amb el Bembo. Es trobaven en una possessió que tenia en el límit entre Ferrara i Màntua. I el Bembo va conservar un floc de cabells de Lucrècia Borja, que ara és a la Biblioteca Ambrosiana de Milà. Més endavant, però, Lucrècia va viure una vida molt tranquil·la a Ferrara, i els últims

—*A l'últim moment de la vida del papa, a Roma li queden dos infants, aquest fill de Lucrècia i un Rodrigo Borgia, més un nét.*

—Que també era fill de Lucrècia, del matrimoni amb Alfons d'Aragó. Restava igualment una altra Lucrècia Borja, filla de Jofré —el fill petit d'Alexandre VI i de la Vannozza Catanei—, que es va casar amb Sança d'Aragó, princesa de Squillace, filla il·legítima d'Alfons II de Nàpols.

—*Dels fills de la Vannozza, el primer és Cèsar...*

—Per ordre cronològic, el primer és Cèsar, després Joan, Lucrècia i Jofré. I abans havia tingut Pere-Lluís, del qual no sabem el nom de la mare, i dues filles: Gerolama, casada amb un Cesarini, d'una família romana molt noble, i encara una altra filla, Isabella, que es va casar amb

anys es retirava sovint al convent de les Clarisses, on hi havia monges que eren de les famílies d'Este (la casa ducal de Ferrara) i de Borja —una de les religioses era filla de Cèsar—.

—*I el fill que Lucrècia va deixar a Roma, ja no el va tornar a recuperar. L'Infans Romanus...*

—No el va recuperar, però sempre va vigilar sobre ell. Aquest Joan de Borja, va ser duc de Nepi i de Camerino, i la seva vida està ben documentada, fins l'any 1546, contra el que n'han dit novel·listes i cineastes ben poc documentats. L'esmentat fill romà de Lucrècia, Joan de Borja, era home de confiança de Carles V, i també de sant Francesc de Borja, duc de Gandia. Es va casar amb una de la nissaga Mattei, que després van emparentar amb la família del papa Innocent X.

un funcionari de la cúria, i va deixar també descendència. Isabella mantenia correspondència amb Lucrècia, i es tractaven de germanes.

—*Després dels quatre fills amb la Vannozza, encara en queden dos més.*

—Que són els que ja he dit: Joan, duc de Nepi, i de Camerino, i Rodrigo, que ha estat sovint confós amb un altre Rodrigo fill de Cèsar Borja. Del primer d'aquests dos Roderic, sabem que va demanar una prebenda pontifícia a Lleó X, i que va tenir una abadia en comanda. Els fills petits del papa són personatges sense gaire transcendència històrica, en comparació amb Joan, duc de Gandia, amb Cèsar, duc de Romaniaa, o amb Lucrècia, duquessa de Ferrara.

—*Després de la mort del papa Alexandre VI, ¿van ser perseguits, els fills esta-*

blerts als Estats Pontificis?

—De moment, Cèsar va fugir de Roma. L'enemistat del successor d'Alexandre VI, Juli II, contra la família Borja no va començar des de l'inici del seu pontificat. Va venir després, sobretot quan una part dels cardenals borgians, al conciliàbul de Pisa, van nomenar un antipapa, el cardenal borgia Bernardino López de Carvajal. Llavors aquells cardenals van haver de refugiar-se a Nàpols, reialme ja del tot dominat de Ferran II el Catòlic. Entre els cardenals que restaren a Roma rere la mort d'Alexandre hi havia Francesc de Borja, tutor del duc de Nepi i curador també d'Alfons de Borja duc de Bisceglie. D'aquest Francesc de Borja ja he dit que hauria estat considerat com a fill de Calixt III, però no he trobat cap documentació que ho provi.

—*Als últims moments de la seua vida, Alexandre VI es va adonar que la major part dels seus projectes polítics havien fracassat. I sabia que estava aïllat i que els seus enemics eren molt poderosos...*

—Sí, ell n'era conscient. A més, en aquell moment la situació era molt difícil: a Roma hi havia la pesta, i el papa va morir segurament de pesta. No hi ha cap prova que fos una mort per verí.

—*I tota aquella escena macabra, de la seua mort, abandonat, el saqueig del palau, i l'enterrament quasi clandestí...*

—Si eren temps de pesta, no oblidem això, ¡i també temps de fam! L'assalt al palau era una cosa normal en temps de fam. La gent estava desesperada i famolenca. És com el revers de la medalla del dia de la presa de possessió de Sant Joan del Laterà.

—*¿En aquell moment de la mort del*

papa, hi hagué represàlies contra els 'catalans' a Roma?

—Immediatament, no. Van venir després, ja avançat el pontificat de Juli II. Ja he dit que Juli II va protegir el cardenal Francesc de Borja i els ducs de Bisceglie, i d'això tenim documentació de València ben clara.

—Aquesta vida diguem-ne familiar d'Alexandre VI, ¿fins a quin punt els cardenals i la cúria la veien quasi com a norma o més aviat una cosa totalment extraordinària i escandalosa? Vull dir tot això de tenir les amants i els fills al palau pontifici, la filla governadora de Roma, etc.

—Es pot dir que estem davant d'un cas bastant singular, i força lamentable, dintre la decadència moral del renaixement a Roma. I l'escàndol era internacional. En la documentació que tenim del primer nunci d'Alexandre VI als Reis Catòlics, llegim que un dia la reina el crida, li diu que han arribat males notícies de Roma, i li insinua que la vida escandalosa del papa podria incitar el cardenal Della Rovere a convocar un altre conclave per elegir un altre papa.

—I tota aquesta llegenda d'assassinats, atemptats, enverinaments, etc. contra els seus enemics o els enemics dels seus fills, ¿té base real o no?

—S'ha exagerat molt. I potser és més aplicable a la vida de Cèsar Borja que no pas a la d'Alexandre VI.

—Cèsar no tenia escrúpols d'eliminar un enemic...

—Cap escrúpol. Per raó d'Estat.

—I de la mort del seu germà, encara queda el misteri...

—Queda el misteri.

—Quant a la llegenda negra dels Borja, que comença ja en vida del mateix papa i dels seus fills, i que els atribueix tota mena de crims, incloses pràctiques demoníiques, etc., ¿és només una exageració a partir de la seua vida escandalosa, o va estar promoguda pels seus enemics romans?

—Històricament, no podem saber qui la va promoure. Quan a Alexandre VI li contaven que circulaven llibels i pamflets en contra seua, ell se'n reia. No en feia cap cas. I aconsellava Cèsar que, en aquest punt, seguís el seu exemple.

—I a pesar d'una vida tan escandalosa, sembla que Alexandre VI era un home molt piadós.

—El "molt" crec que sobra. Era un home creient, que se'n penedia, però hi tornava. Un argument que s'ha dit a favor de la seua pietat és que quan viatjava sempre portava amb ell el Santíssim; però això formava part del cerimonial pontifici. El seu fons religiós sí que es veu en el propòsit de reforma de la seva vida i de l'Església, quan va morir el duc Joan. Però després va seguir la vida d'abans. Però crec que ja n'hi ha prou d'aquest color. Això no ens ha de fer oblidar les altres qualitats que tenia com a pontífex i com a príncep.

—Canviem de tema, doncs. ¿Com es pot entendre que els fills d'Alexandre VI, nascuts i criats a Itàlia i de mare italiana, parlen català i s'escriuen entre ells en català?

—Perquè la llengua familiar d'Alexandre VI va ser sempre el català, o el valencià, com llavors se solia dir a València. Qui no el parlava era Lucrècia, que havia viscut sempre fora, amb un grup de dones ítalo-valencianes (com Adriana de Milà), de famílies ja establertes al regne de Nàpols en temps d'Alfons el Magnànim, i que acostumaven a parlar italià. Aquestes "senyores borjanes", que

vivien en un casa prop del Vaticà, feien la vida "en italià". En canvi, la llengua del papa va ser sempre el català de València. I no solament com a llengua de família, sinó que era la llengua de cort. Això ho he explicat en diferents treballs meus, on es veu que fins i tot personatges castellans de la cort pontificia s'escriuen entre ells en català, i en un bon català.

—Jo pensava que Cèsar estava del tot italianitzat, però resulta que també hi ha cartes seues en català.

—Sí, però escrites pel papa. La carta de Cèsar a Enríquez, el sogre del seu germà, és autògrafa del papa, encara que la firma Cèsar. Tot i així, sempre utilitzava el català, almenys en les fórmules de comiat de les seues cartes. Àdhuc quan es comunica en italià amb els seus familiars a través d'un secretari, el comiat és sempre en català; "prest al vostre servei", per exemple, o "humil servent de Vostra Santedat". És la llengua de família. Excepte per a Lucrècia. Fins i tot hi ha una lletra del duc Joan a Lucrècia, en català, amb una nota que diu "no fou tramesa", segurament perquè en van enviar una versió italiana.

Ens quedem ací, de moment, perquè és hora de dinar a la residència dels pares jesuïtes. Però en aquesta conversa ja s'entreveu la història d'una família única i fascinant. La conversa, com la família Borja, podria ser molt més llarga.

"L'elecció del primer papa Borja es deu a la fi de l'equilibri italià obtingut amb la pau de Lodi."

Joan F. Mira